

KOMPARATIVNA ANALIZA ZAŠTITE TAJNOSTI PODATAKA REPUBLIKE SRBIJE SA DRUGIM DRŽAVAMA KOD KRIVIČNIH DELA PROTIV USTAVNOG UREĐENJA

Dejan N. Tepavac

Ministarstvo odbrane Republike Srbije

Miroslav J. Bjegović*

Univerzitet „Educons“, Fakultet bezbednosti, Novi Sad

Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti se takođe neformalno nazivaju i političkim krivičnim delima. Stoga, posebno je značajno pronaći pravu meru između krivičnoprocesne zaštite države i ugrožavanja slobode i prava građana. Realna opasnost postoji i u smislu da se krivično pravo u ovoj oblasti zloupotrebljava od strane nosioca vlasti, proganjanjem političkih protivnika. Kažnjavanje za pripreme radnje se može opravdati poboljšanjem prevencije u delu reagovanja u ranoj fazi ostvarivanja krivičnog dela, ali u isto vreme stvara mogućnost za eventualne zloupotrebe.

Sa zlonamernim pojedincima, potencijalnim učiniocima navedenih krivičnih dela, sve češće pokušavaju da se izbore nacionalna prava. Cilj je da se ublaže negativne posledice i smanje gubici koji nastaju zbog vršenja navedenih kriminalnih aktivnosti. Posledice mogu biti dalekosežne po nacionalnu bezbednost, tj mogu prouzrokovati probleme od suštinskog značaja za funkcionisanje nacionalne zajednice.

Najširi pojam u kontekstu bezbednosti jedne države jeste pojam *nacionalne bezbednosti* koji se različito shvata i tumači. U najširem poimanju pod njim se podrazumeva opstanak države ili nacionalni opstanak, odnosno odsudna odbrana radi očuvanja teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i državnih institucija. U velikim državama pod nacionalnom bezbednošću podrazumeva se zaštita svih nacionalnih interesa, odsustvo rata ili njegovo uspešno vođenje i završetak. Prema drugom shvatanju, pod nacionalnom bezbednošću, zasnovanom na spoljašnjim činionicima podrazumeva se odsustvo pretnji, odnosno položaj u međunarodnoj zajednici koji onemogućava ugrožavanje vitalnih interesa.

Uzimajući u obzir prethodno iznete činjenice, osnovano je zaključiti da je efikasna zaštita poslovnih informacija nužna. U tom smislu svaki subjekt, posebno nacionalne države, ulažu ogromne napore koji se ogledaju u uspostavljanju posebnog sistema kojim će zaštititi poslovne informacije i rizik od njihovog neželjenog dolaska u pogrešne ruke, svesti na minimum.

Ključne reči: *tajni podaci, poslovne informacije, nacionalna bezbednost, zaštita, krivični zakonik*

* Prof. dr Miroslav Bjegović je dekan Fakulteta bezbednosti u Novom Sadu.

Rad sa podacima u Republici Srbiji uređen je kroz sledeće sistemske propise: Zakon o zaštiti podataka o ličnosti¹ kao i Zakon o tajnosti podataka.² Pored ovih, obrada podataka je uređena i Krivičnim zakonikom³ kao i propisima u oblasti odbrane, unutrašnjih poslova, Zakonima o službama bezbednosti i drugim normativnim aktima koji regulišu ovu oblast. Zakon o tajnosti podataka je 2010. godine donet po uzoru na tadašnji češki zakon o zaštiti tajnosti i u tom smislu potrebno ga je konstantno dopunjavati i menjati pojedine odredbe, kako bi se usaglasio sa stvarnim potrebama.

Reforma oblasti zaštite tajnih podataka podrazumeva: 1) reformu nacionalnog sistema bezbednosti; 2) ustavne i zakonske izmene, kroz harmonizaciju propisa sa propisima i standardima Evropske unije u ovoj oblasti; 3) edukaciju i obuku kadrova koji neposredno učestvuju u kreiranju i zaštiti tajnih podataka; 4) evaluaciju od strane međunarodnih institucija kroz uspostavljanje procesa bilateralne saradnje, ali i one u vezi sa Evropskom unijom, NATO i slično; 5) prevođenje praktičnih pozitivnih i negativnih iskustava u odgovarajuću zakonsku i podzakonsku regulativu.⁴

Iako su usvojene Uredbe koje definišu problematiku informacione bezbednosti, neophodno je donošenje zakonske regulative koja će u skladu sa odlukom saveta EU 488 iz 2013. godine pravno regulisati ovu problematiku. Odluka 488 se odnosi na bezbednosna pravila za zaštitu tajnosti podataka. Njome se regulišu razmene podataka sa trećim državama i međunarodnim organizacijama, osnivanje institucionalne infrastrukture koja će primenom posebnih postupaka i mera vršiti poslove informacione bezbednosti, formiranje zajedničke mreže nacionalnih organa za sprovođenje informacione bezbednosti i druge odrednice koje je potrebno ispuniti od strane zemalja članica EU. Republika Srbija je 26.05.2011. godine potpisala sa Evropskom Unijom Sporazum o bezbednosnim procedurama za razmenu i zaštitu tajnih podataka.⁵

Obaveze koje proističu iz ovog Sporazuma: (a) štiti tajne podatke koje je dostavila ili razmenila druga Strana prema ovom sporazumu na način koji je bar jednak onom koji za njih predviđa Strana dostavilac; (b) staraju se da tajni podaci koji se dostavljaju ili razmenjuju prema ovom sporazumu zadrže oznaku tajnosti koju im je dodelila Strana dostavilac, da se ne označe nižim stepenom tajnosti ili da im se ne opozove tajnost bez prethodne pismene saglasnosti Strane dostavioca. Strana primalac štiti tajne podatke, shodno odredbama njenih propisa o tajnosti podataka ili materijala koji nose jednaku oznaku tajnosti; (v) ne koriste takve tajne podatke za druge svrhe osim onih koje je predvidela strana od koje potiču podaci, odnosno zbog kojih se takvi podaci dostavljaju ili razmenjuju; (g) ne otkrivaju te tajne podatke trećim stranama, ili bilo kojoj instituciji, odnosno organu EU koji nisu u Sporazumu navedeni kao nadležni organi, bez prethodne pismene saglasnosti Strane dostavioca; (d) ne dozvoljavaju pristup tajnim podacima fizičkim licima, osim ako treba da budu upoznati, ako su prošli odgovarajuću bezbednosnu proveru i ako postoji odobrenje odnosne Strane; (đ) staraju se o bezbednosnoj zaštiti objekata u kojima se čuvaju tajni podaci koje je do-

¹ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Službeni glasnik Republike Srbije, 97/08, 104/09.

² Zakon o tajnosti podataka, Službeni glasnik Republike Srbije, 104/09.

³ Krivični zakon Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, 85/05, 88/05, ispr. 72/09, 111/09, 121/12, 104/13.

⁴ Matić, G. (2013). *Praktični aspekti primene zakona o tajnosti podataka iz 2009. godine*. OEBS.

⁵ Matić, G. (2013). *Praktični aspekti primene zakona o tajnosti podataka iz 2009. godine*. OEBS, str. 30.

stavila druga Strana, i (e) staraju se da sva fizička lica koja imaju pristup tajnim podacima budu upoznata sa obavezom zaštite takvih podataka, u skladu sa važećim zakonima i propisima. (Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori, 1/2012, Član 5)

Godine 2008. Vlada Republike Srbije i Organizacije Severoatlantskog pakta u Briselu su potpisale Sporazum o bezbednosti informacija i kodeksa o postupanju, koji je potvrđen tek 2011. godine. Njime se ustanovljavaju najopštije obaveze strana potpisnica u vezi sa razmenom i rukovanjem osetljivim, odnosno poverljivim podacima. Strane će štiti i čuvati informacije i materijal koji pripadaju drugoj strani; učiniti sve što je potrebno da obezbede da takve informacije i materijal, ukoliko su poverljivi, zadrže onaj stepen poverljivosti koji je odredila ona strana od koje te informacije i materijal potiču, kao i da će čuvati takve informacije i materijal u skladu sa dogovorenim zajedničkim standardima; neće razmenjene informacije i materijal koristiti u druge svrhe osim onih navedenih u okvirima pojedinačnih programa, kao i odluka i rezolucija koji se na te programe odnose; neće takve informacije i materijal otkrivati trećoj strani bez saglasnosti strane od koje potiču. Vlada Republike Srbije prihvata obavezu da svi njeni državljani, koji u toku obavljanja službenih dužnosti zahtevaju ili mogu imati pristup informacijama ili materijalu razmenjenom u okviru aktivnosti saradnje odobrenih od strane Severoatlantskog saveta, budu podvrgnuti odgovarajućoj bezbednosnoj proveri pre nego što im se odobri pristup takvim informacijama i materijalu. Pre razmene bilo kakvih poverljivih informacija između Vlade Republike Srbije i NATO, nadležna tela za bezbednost će međusobno utvrditi da je strana primalac spremna da informacije koje dobija zaštići u skladu sa zahtevima strane od koje potiču. (Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori, 1/2012, Članovi 1, 2. i 5)

Krivična dela protiv ustavnog uređenja u zakonodavstvu Republike Srbije

U cilju analize efikasnosti zaštite tajnosti podataka kod krivičnih dela protiv ustavnog uređenja u R. Srbiji, izdvojena su sledeća dela iz Krivičnog zakonika Republike Srbije koja mogu da se stave u kontekst teme ovog rada:

Krivični zakonik definiše *krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije*, a posebno interesantno sa aspekta zaštite informacije je delo špijunaže. Precizno je određeno krivično delo *Špijunaže*: „Ko tajne vojne, ekonomske ili službene podatke ili dokumente saopšti, preda ili učini dostupnim stranoj državi, stranoj organizaciji ili licu koje im služi, kazniće se zatvorom od tri do petnaest godina. Ko za stranu državu ili organizaciju stvara obaveštajnu službu u Srbiji ili njom rukovodi, kazniće se zatvorom od pet do petnaest godina. Ko stupi u stranu obaveštajnu službu, prikuplja za nju podatke ili na drugi način pomaže njen rad, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina. Ko pribavlja tajne podatke ili dokumente u nameri da ih saopšti ili preda stranoj državi, stranoj organizaciji ili licu koje im služi, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.

Član 316. se odnosi na *Odavanje državne tajne*, odnosno na neovlašćeno saopštavanje, predaju ili činjenje dostupnim podataka ili dokumenata nepozvanom licu, koji su nekom povereni ili do kojih je na drugi način došao, a koji predstavljaju državnu tajnu. Predviđena je mera kazne zatvorom u trajanju od jedne do deset godina. Posebno su navedeni članovi koji definišu navedeno delo u ratnom stanju i koji ukazuju na to da je delo učinjeno iz nehata. U skladu sa tim, sankcije su u prvom slučaju oštrije, a u drugom blaže

u odnosu na osnovni oblik krivičnog dela. Izuzeće predstavljaju podaci ili dokumenti koji su upravljani na teške povrede osnovnih prava čoveka, ili na ugrožavanje ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije, kao i podaci ili dokumenti koji za cilj imaju prikrivanje učinjenog krivičnog dela za koje se po zakonu može izreći zatvor od pet godina ili teža kazna.

U članu 5. definisan je pojam državne tajne kojom se smatraju podaci ili dokumenti, koji su zakonom, drugim propisom ili odlukom nadležnog organa donesenih na osnovu zakona, proglašeni državnom tajnom i čije bi ođavanje prouzrokovalo ili bi moglo da prouzrokuje štetne posledice za bezbednost, odbranu ili za političke, vojne ili ekonomske interese Srbije.

Član 320. se odnosi na krivično delo *Pripremanje dela protiv ustavnog uređenja*. Pripremanje podrazumeva nabavljanje ili osposobljavanje sredstava za izvršenje krivičnog dela, otklanjanje prepreka za izvršenje krivičnog dela, dogovaranje, planiranje ili organizovanje sa drugim radi izvršenja krivičnog dela ili druge radnje kojima se stvaraju uslovi za neposredno izvršenje krivičnog dela. Stav 3. inkriminiše radnju prebacivanja na teritoriju Srbije lica ili oružja, eksploziva, otrova, opreme, municije ili drugih materijala radi izvršenja jednog ili više krivičnih dela. Predviđena je kazna zatvora od dve do deset godina.

Krivičnim zakonikom, takođe su definisana *krivična dela protiv Vojske Srbije*.

Član 415. *Odavanje vojne tajne* je definisano na sledeći način: „Ko neovlašćeno drugom saopšti, preda ili na drugi način učini dostupnim podatke koji predstavljaju vojnu tajnu ili pribavlja takve podatke u nameri da ih preda nepozvanom licu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.“ U ovom članu je određeno koji se podaci smatraju vojnom tajnom i naglašeno da se radi o tajnim podacima koji bi mogli da prouzrokuju štetne posledice za Vojsku Srbije, odbranu i bezbednost zemlje. Takođe, precizirani su izuzeci kada se nešto ne smatra vojnom tajnom.

Poseban imperativ u pogledu stvaranja krivičnopravnih uslova za uspešno suprotstavljanje stranim obaveštajnim službama su permanentno praćenje iskustava kontraobaveštajnih i bezbednosnih službi širom sveta, promene u krivičnopravnoj regulativi koja se odnosi na špijunsku delatnost, kao i promene u krivičnoprocesnim zakonskim rešenjima u vezi sa predviđanjem istražnih radnji i tehnika na njihovom dokazivanju i suzbijanju. U tom smislu ćemo razmotriti kako su navedena krivična dela definisana u zakonodavstvu Sjedinjenih Američkih Država, Republike Nemačke i Republike Hrvatske. S obzirom na tendencije R. Srbije usmerene na pristupanju EU, u daljem tekstu će se analizirati pravna regulativa koja tretira navedena krivična dela u zakonodavstvu R. Nemačke i R. Hrvatske, kao najmlađe članice EU. S obzirom na izmene Zakona o krivičnom postupku iz 2013. godine i uvođenja tzv. „Tužilačke istrage“ koja podrazumeva posebnu ulogu tužilaštva tokom vođenja prekrivičnog postupka, a koja je svojstvena anglosaksonskim državama, u daljem tekstu će se analizirati pravna regulativa koja tretira krivična dela špijunaže definisana u zakonodavstvu SAD.

Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti u zakonodavstvu Sjedinjenih Američkih Država (SAD)

*Zakon o špijunaži i cenzuri*⁶ je za razliku od Krivičnog zakonika Republike Srbije krivično delo špijunaže kvalitetnije razradio, a krivične sankcije su znatno oštrije u odnosu na domaći zakon. Ovim zakonom određeno je da agent (špijun) može biti optužen i osuđen na maksimalnu kaznu do deset godina zatvora i novčanu kaznu do 5.000 USD, iako nije učinio

⁶ <https://www.fas.org/sgp/library/edgar.pdf>

krivično delo špijunaže, ali je propustio da se registruje kod Državnog sekretara za registraciju agenta strane službe. Ovim su izuzeti akreditovani diplomatski i konzularni službenici, čiji status je regulisan Bečkim konvencijama o diplomatskoj i konzularnoj službi. *Poverljiva informacija* je definisana kao informacija vladinih agencija koja je iz razloga nacionalne bezbednosti posebno projektovana, a čije je širenje zabranjeno. U trenutku prekršaja, informacija mora biti posebno projektovana kao poverljiva i optuženi mora imati specifične namere da bi omogućio tu vrstu informacija neovlašćenoj osobi ili stranoj vladi, svestan da će izdaja ili upotreba takve informacije biti štetna po bezbednost ili interes SAD-a.

Zakon je podeljen u Sekcije, a samo neke od njih će se razmatrati, tačnije samo one koje mogu da se dovedu u kontekst rada.

U Sekciji *Prikupljanja, prenošenja ili gubitka odbrambenih informacija* navedeni su objekti i pokretne stvari značajne za nacionalnu bezbednost koje treba zaštititi, a čije bi posedovanje moglo da obezbedi prednost stranoj državi. Predviđeni su slučajevi i načini koji bi mogli da prouzrokuju da odbrambene informacije dođu u posed strane države. Naveden je spisak objekata i pokretnih stvari kao što su: istraživačke laboratorije i sredstva i materijali koje istraživači koriste. Odgovornost prema zaštićenim informacijama je takođe definisana u ovoj Sekciji, pa je samim tim određeno kažnjavanje nepažnje kod gubitka, krađe, nestanka, oštećenja ili uništenja, nevraćanja dokumenta na mesto koje je određeno i propuštanja da se hitno izvesti pretpostavljeni. Za sva dela predviđena je kazna do 10.000 USD ili do deset godina zatvora, a moguće je izreći i obe kazne, u zavisnosti od visine štete.

Sekcija *Prikupljanje, isporučivanje odbrambenih informacija* se odnosi na dostavljanje podataka stranim vladama ili oružanim snagama, kao i na sprovođenje aktivnosti kako bi se ostvario cilj usmeren na nanošenje štete ili pribavljanja koristi stranoj državi. Jasno je definisano kome i o čemu/kome se ne sme preneti informacija. Za učinioca ovog dela predviđena je smrtna kazna, doživotna kazna zatvora ili kazna zatvora na izvesno vreme.

Sekcija *Fotografisanje, skiciranje i objavljivanje fotografija bezbednosnih objekata* se odnosi na zaštitu vojnih, pomorskih i sličnih objekata, instalacija i opreme za fotografisanje, skiciranje i objavljivanje, bez prethodno dobijenog odobrenja od nadležne komande. Predsednik SAD-a može proglasiti neki objekat od vitalne važnosti čime zabranjuje prethodne aktivnosti bez odobrenja odgovarajuće vojne komande. Fotografije ili skice moraju biti podnete pretpostavljenoj komandi zbog cenzure ili drugih mera koje se u ovom slučaju smatraju neophodnima.

Sekcija *Informacije koje se odnose na kriptografsku i komunikacionu prismostru* je doneta u cilju zaštite poverljivih informacija u oblasti kriptografije i komunikacijskog nadzora. Pod komunikacijskim nadzorom se podrazumevaju sve procedure i metode korišćene za presretanje informacija. Definicija kriptografskog sistema podrazumeva sve metode tajnog pisanja i sve elektronske ili mehaničke uređaje ili metode koji su korišćeni u svrhu otkrivanja ili prikriivanja sadržaja, njegovog značaja ili samog značenja komunikacije.

Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti u zakonodavstvu SR Nemačke

Krivični zakon SR Nemačke,⁷ u prvom poglavlju koje nosi naziv *Izdaja mira, veleizdaja, ugrožavanje demokratske pravne države*, vrši podelu krivičnih dela na unutrašnja i spoljna ugrožavanja bezbednosti države. U drugom poglavlju, pod nazivom *Izdaja zemlje*

⁷ <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>,

i ugrožavanje njene spoljne bezbednosti, obrađena je i problematika špijunaže. U prvom članu ovog poglavlja definisana je *državna tajna* koju predstavljaju činjenice, predmeti ili sudske odluke dostupne samo ograničenom broju ljudi koji se moraju tajiti pred inostranim partnerima da bi se otklonila opasnost po spoljnu bezbednost države. Zakonom je određeno i šta ne može da bude državna tajna, te je propisano, na primer, da državne tajne nisu činjenice koje se negativno reflektuju na slobodno demokratsko uređenje i da njihovim nesaopštavanjem ugovornim partnerima SR Nemačka čini prestupe o međunarodno ugovorena ograničenja u naoružanju.

Krivično delo *Izdaje zemlje* u krivičnom zakonodavstvu predstavlja saopštavanje državne tajne stranom sili ili nekom od njenih posrednika, dozvoljavanje da ona dospe u posed neke strane sile ili nekom od njenih posrednika, javno saopštavanje državne tajne da bi se nanela šteta matičnoj državi ili udovoljilo nekoj stranoj sili. Sankcija za navedeno krivično delo je kazna zatvora od najmanje godinu dana. Teži oblik nastupa kada počini-lac zloupotrebi svoju odgovornu ulogu čuvanja državne tajne ili kada svojim delom dovede u opasnost spoljnu bezbednost SR Nemačke. U naročito teškim slučajevima počini-lac se kažnjava doživotnim zatvorom ili kaznom zatvora ne manjom od pet godina. U odnosu na Republiku Srbiju kaznene odredbe su znatno oštrije za isto delo.

Krivično delo *Objavljivanja državne tajne* je opisano kao delo u kojem je izvršilac onaj ko dozvoli da, državna tajna koja se čuva od strane neke državne službe ili po njenom nalogu, dospe do neovlašćenog lica i time dovede u opasnost spoljnu bezbednost zemlje. Predviđena kazna za ovu vrstu krivičnog dela je šest meseci do pet godina zatvora.

Prikupljanje podataka koji predstavljaju državnu tajnu podrazumeva izvršenje radnje prikupljanja tajnih podataka sa namerom da se predaju neovlašćenom licu. Za navedeno krivično delo predviđena je kazna zatvora od jedne do deset godina. Navedeno delo pripada kategoriji dela u pokušaju, čime je naglašena strogost u primeni zakonskih odredbi koje se odnose na oblast špijunaže. Upoređujući visinu kazne za navedeno krivično delo sa visinom kazne za učinjeno krivično delo *Špijunaže* u Krivičnom zakonu Republike Srbije, može se primetiti da su visine kazni identične, iako se u krivičnom delu *Prikupljanja podataka* radi samo o radnjama koje prethode pokušaju izvršenja dela *Špijunaže*.

Krivični zakon, predviđa kažnjivost nehatnog krivičnog dela *Predaje državne tajne*. Nehatna radnja se sastoji iz javnog objavljivanja ili činjenja dostupnim državne tajne koju čuva nadležni državni organ, pri čemu se, iz nehata, dovede u opasnost spoljna bezbednost države. Ova vrsta krivičnog dela sankcioniše se kaznom zatvora do pet godina ili novčanom kaznom. Predviđen je i blaži oblik nehata, prema kome se tretira onaj koji nepozvanom licu nepromišljeno učini dostupnom državnu tajnu, te na taj način dovede u opasnost spoljnu bezbednost Savezne Republike Nemačke. Počini-lac će se kazniti zatvorskom kaznom u trajanju do tri godine ili novčanom kaznom.

Krivično delo *Protiv državne špijunaže* je propisano za ona lica koja za stranu silu obavljaju delatnost koja je usmerena na otkrivanje ili saopštavanje državnih tajni. Ovo je osnovni oblik krivičnog dela i ne mora nužno da obuhvati opis radnje krivičnih dela prikupljanja državnih tajni, već se takva lica mogu angažovati na prikupljanju drugih podataka koji nisu obuhvaćeni ovim krivičnim delima, kao što je raspitivanje o ličnostima koje su u kontaktu sa državnim tajnama i slično. Drugi oblik navedenog krivičnog dela odnosi se na akt izvršioca spremnog da otkrije i saopšti državnu tajnu stranoj sili ili njenom predstavniku, ukoliko to krivično delo nije obuhvaćeno opisom krivičnih dela *izdaje zemlje* i *predaje državne tajne*. Dakle, ovde se radi o kažnjivosti svesnog pokušaja da se izvrši krivično delo špijunaže. Za

oba oblika krivičnog dela su predviđene identične sankcije i to kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna. U naročito teškim slučajevima predviđena je kazna zatvora od jedne do deset godina. Počinilac krivičnog dela se ne kažnjava ukoliko je bio prisiljen na takvo ponašanje od strane sile ili njenog predstavnika i ukoliko dobrovoljno odustane od radnje i nadležnom državnom organu saopšti sve što zna o tim radnjama.

Krivično delo *Špijunaže po službenoj dužnosti* podrazumeva radnju izvršenja koju nemački državljanin čini protiv svoje države za tajnu službu neke druge sile, obavljajući špijunsku delatnost koja je usmerena na saopštavanje ili slanje podataka, predmeta ili informacija. Poseban oblik krivičnog dela podrazumeva aktivnosti koje se odnose na izražavanje mogućnosti kako bi se učinile radnje iz osnovnog oblika. Oba oblika krivičnog dela sankcionišu se kaznom zatvora do pet godina ili novčanom kaznom. Teži oblik navedenog krivičnog dela podrazumeva da je počinilac saopštio ili poslao podatke, predmete ili informacije koje čuva neki nadležni organ, tako što je zloupotrebio službeni položaj koji ga obavezuje na čuvanje takvih tajni ili da je delom izazvao teške štetne posledice za SR Nemačku. Sankcija za teži oblik navedenog krivičnog dela je kazna zatvora od jedne do deset godina.

Krivični zakonik predviđa mogućnost izricanja specijalnih zaštitnih mera suda za počinioce krivičnih dela špijunaže koji su osuđeni za krivično delo koje podrazumeva predumišljaj i na zatvorsku kaznu ne manju od šest meseci. U takvim slučajevima sud ima mogućnost da proglasi počinioca nesposobnim za obavljanje javne službe i da mu uskrati pravo da učestvuje na javnim izborima, kao izborni kandidat i glasač. Ovim mu se onemogućuju ustavna prava po zakonodavstvu Republike Srbije i osnovna ljudska prava da bira i da bude biran, što takođe naglašava izričitost Krivičnog zakona SR Nemačke kada su u pitanju krivična dela usmerena protiv ustavnog poretka.

U poglavlju *Krivična dela protiv odbrane zemlje* inkriminirani su delikti *Vojne špijunaže* i njima srodna dela. Ovde je definisano i krivično delo propagande protiv sistema odbrane SR Nemačke. Opis radnje krivičnog dela podrazumeva svesno i namerno širenje neistinitih i grubo iskrivljenih tvrdnji u cilju ometanja delatnosti sistema odbrane i sprečavanja u obavljanju zadataka odbrane zemlje. Sankcija je kazna zatvora od pet godina ili novčana kazna.

Sabotaža na sredstvima za odbranu podrazumeva neovlašćeno uništavanje, oštećenje, menjanje, činjenje neupotrebljivim, odstranjivanje sredstva, ustanova ili uređaja koji u potpunosti ili pretežno služe odbrani zemlje i zaštiti civilnog stanovništva od ratnih opasnosti, te se time ugrožava bezbednost, borbena gotovost snaga ili se dovode u pitanje životi ljudi. Pored ovog osnovnog oblika krivičnog dela, predviđen je i poseban oblik koji podrazumeva svesnu proizvodnju ili isporuku predmeta ili sirovina sa greškom, čime se doprinosi izazivanju opasnosti po stanovništvo. Navedena krivična dela sankcionisana su istovetno, zatvorskom kaznom od tri meseca do pet godina.

Krivični delikt rada za obaveštajnu službu koja ugrožava nacionalnu bezbednost podrazumeva izvršenje dela izvan područja važenja ovog zakona, a odnosi se na ustanove, partije i druga udruženja i njihove članove koji prikupljaju obaveštenja o stvarima vezanim za odbranu zemlje, vrše obaveštajnu delatnost koja za predmet ima stvari vezane za odbranu zemlje ili vrbuju druge za takvu delatnost i podržavaju aktivnosti protiv bezbednosti SR Nemačke ili borbene gotovosti njenih trupa. Iz opisa radnje krivičnog dela se izuzima delatnost usmerena na informisanje javnosti u okviru uobičajenog izveštavanja putem štampe ili drugih elektronskih medija. Navedeno krivično delo, kao što može da se vidi, nalazi se na granici zadiranja u osnovna ljudska prava i slobode, a mogući problemi su izbegnuti izuzećem.

Krivično delo *Snimanja opasnog po bezbednost* podrazumeva snimanje ili opisivanje vojnih sredstava, vojnih objekata, uređaja ili aktivnosti i predaju istih drugome, čime se svesno ugrožava bezbednost ili borbena gotovost trupa. Učinilac se oslobađa odgovornosti ukoliko je izvršilac imao dozvolu za snimanje izdatu od nadležnog organa. Za ovu vrstu krivičnog dela su propisane kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna. Posebna vrsta ovog krivičnog dela podrazumeva fotografisanje ili snimanje, iz aviona ili druge letelice, teritorije ili predmeta na području važenja ovog zakona i predaju tih fotografija drugom, čime se svesno ugrožava bezbednost SR Nemačke ili borbena gotovost njenih trupa. Za ovu vrstu krivičnog dela propisana je kazna zatvora do dve godine ili novčana kazna.

Vrbovanje za službu u tuđoj vojsci je delo koje postoji u slučajevima kada neko lice u korist neke strane sile vrbuje nemačkog državljanina za službu u vojnoj ili sličnoj organizaciji ili ga privede njenim oficirima. Za ovo krivično delo predviđena je zatvorska kazna u trajanju od tri meseca do pet godina.

Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Hrvatske

Godine 2013. nastupile su izmene u krivičnopravnoj oblasti Republike Hrvatske.⁸ U četrnaestoj glavi definisana su krivična dela protiv privatnosti, koja pored lične privatnosti, obuhvataju odredbe vezane za poslovni prostor i poslovna dokumenta. Kažnjava se delo neovlašćenog ulaska u dom ili tuđi poslovni prostor ili ograđeni prostor sa maksimalnom kaznom od jedne godine zatvora. Ukoliko navedeno delo izvrši ovlašćeno službeno lice kazna je do tri godine zatvora. Odredba zakona predviđa nepovredivost pisama ili drugih ličnih i poslovnih pošiljki, a zaprećena kazna je do godinu dana zatvora. U odnosu na Republiku Srbiju sankcije za navedeno krivično delo su rigoroznije. U Republici Srbiji je za isto delo propisana novčana kazna ili alternativna kazna zatvora do dve godine. Krivični zakon (Kazneni zakon) inkriminiše i neovlašćeno prisluškivanje, tonsko i vizuelno snimanje, a zaprećena kazna je do tri godine zatvora. Ukoliko je delo izvršilo službeno lice tokom obavljanja dužnosti biće kažnjeno zatvorom od šest meseci do pet godina. Za dela neovlašćenog tonskog i video snimanja zaprećena kazna je zatvor do jedne godine, uz obavezno oduzimanje snimaka i sredstava kojima je snimano.

Navedena dela su analizirana, s obzirom na to da obaveštajne službe primenjuju radnje koje su opisane u navedenim delima. Opis dela je vrlo sličan sa delima u Republici Srbiji, ali su zakonske sankcije oštrije.

Glava dvadeset četvrta Krivičnog zakona Republike Hrvatske se bavi krivičnim delima protiv privrede. Član 262. inkriminiše *Odavanje i neovlašćeno pribavljanje poslovne tajne*, odnosno industrijsku špijunažu. Radnja krivičnog dela se odnosi na saopštavanje poslovnih tajni, predavanje dokumenata ili njihovo činjenje dostupnim neovlašćenom licu. Ovo krivično delo ima dva oblika, odavanje i pribavljanje poslovne tajne. Odavanje poslovne tajne čini lice koje neovlašćeno saopšti, preda ili na drugi način učini dostupnim poverljive podatke iz oblasti ekonomske delatnosti. S druge strane, osoba koja prikuplja podatke

⁸ <http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

u nameri da ih preda nepozvanom licu izvršila je krivično delo pribavljanja poslovne tajne. Sankcija za navedeno krivično delo je kazna zatvora do tri godine. U slučaju da počinitelj sebi ili drugome delom pričinio imovinsku korist ili nanese znatnu štetu preduzeću, kažnjava se zatvorom od šest meseci do pet godina.

Evidentno je da Krivični zakon Republike Hrvatske za razliku od Krivičnog zakona Republike Srbije nije definisao pojam *poslovne tajne*, već to prepušta poslovnim subjektima. Isto tako, u Krivičnom zakonu Republike Hrvatske nije predviđeno odavanje poslovnih tajni stranim subjektima.

Glava trideset druga definiše krivična dela protiv države. Tako se članovima zakona predviđaju krivična dela *Pomaganja neprijatelju* i *Podrivanje vojne i odbrambene moći države*. Kažnjava se politička i ekonomska saradnja sa neprijateljem države tokom oružanog sukoba i predviđa se kazna zatvora od jedne do deset godina. Poseban član podrazumeva delo činjenja neupotrebljivim ili predaje u ruke neprijatelju odbrambenih postrojenja, objekata, položaja, naoružanja ili drugih vojnih i odbrambenih sredstva, predaja trupa neprijatelju ili na drugi način ometanje i dovođenje u opasnost vojne i odbrambene moći Republike Hrvatske. Predviđena sankcija je zatvorska kazna od jedne do deset godina.

U posebnoj glavi razmatraju se krivična dela protiv Republike Hrvatske kao što su velezdaja, priznavanje okupacije i kapitulacije, sprečavanje borbe protiv neprijatelja, odavanje tajnih podataka i špijunaža.

Krivično delo *Špijunaže* je opisano gotovo identično kao u Krivičnom zakonu Republike Srbije, izuzev činjenice da se navodi eksplicitno da su izvršiocu povereni tajni podaci ili je do njih došao na protivpravan način. Stav dva propisuje kažnjavanje i za samu pripremu krivičnog dela, koji se ističe u aktu prikupljanja tajnih podataka. U tom slučaju nužno je utvrditi i nameru da se oni dostave stranoj obaveštajnoj službi. Za ovo delo je predviđena kazna zatvora od šest meseci do pet godina. U ovom segmentu se može uvideti sličnost sa Krivičnim zakonom SR Nemačke. Stav tri inkriminiše rad za stranu obaveštajnu službu i predviđa se kazna od jedne do deset godina zatvora. Stav četiri se odnosi na činjenje krivičnog dela u toku rata ili oružanog sukoba u kome učestvuje Republika Hrvatska. Zakonodavac ističe činjenicu da Hrvatska ne mora biti u ratu da bi njene oružane snage učestvovala u oružanom sukobu budući da je članica NATO-a i Evropske unije, pa se mogu angažovati u borbenim misijama u multinacionalnim operacijama koje predvode navedene međunarodne organizacije.

Krivični zakon Republike Hrvatske u segmentu koji se bavi krivičnim delima protiv oružanih snaga, razmatra i krivična dela *Neovlašćenog ulaska u vojne objekte i izradu skica ili crteža vojnih objekata i borbenih sredstava*.

Zaključak

Često se bezbednosne integracije tumače kao apsolutna saradnja među državama članicama sa maksimalno ukazanim poverenjem i otvorenim pristupom ka njihovom rešavanju. Bezbednosna praksa je pokazala drugačije rezultate. Obaveštajna delatnost država unutar saveza se često ne smanjuje, već se, naprotiv, pojačava. Uopredno sa tim, pojačava se i kontraobaveštajna zaštita poverljivih informacija, iako je sporazumima definisano da je pristup zaštićenim informacijama od strane neovlašćenih lica unutar saveza

strogo kažnjiv i da će lica, nosioci takvih aktivnosti, snositi odgovarajuće zakonske i disciplinske posledice. Integracija, dakle, ne pruža u potpunosti otvoren i ravnopravan pristup informacijama od značaja svim članicama, što posebno komplikuje situaciju oko saradnje obaveštajno-bezbednosnih struktura.

Priroda svih krivičnih dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije podrazumeva da su učinjena sa umišljajem, osim dela *Odavanje državne tajne* koje može da ima i nehatni oblik. Krivično delo *Špijunaže*, po Krivičnom zakoniku Republike Srbije postoji iako je isto učinjeno na štetu neke druge države, a ne isključivo Republike Srbije. Poseban oblik navedenog krivičnog dela postoji u situaciji kada neko stvara obaveštajnu službu u državi i rukovodi njome, a to čini za potrebe druge države ili organizacije. Drugi oblik se sastoji u stupanju u stranu obaveštajnu službu, prikupljanju podataka za njene potrebe, s tim da prikupljeni podaci ne moraju nužno da budu tajni. Treći oblik podrazumeva prikupljanje podataka za drugu državu ili organizaciju sa namerom da se predaju toj državi ili organizaciji. Dakle, ovaj oblik je preventivnog karaktera u odnosu na prethodna dva. Pripremne radnje za osnovni oblik krivičnog dela *Špijunaže* su takođe kažnjive. Krivično delo *Odavanje državne tajne* se razlikuje od dela *Špijunaže* pre svega u elementu inostranosti, koji kod prvog krivičnog dela ne postoji.

Krivično zakonodavstvo Republike Srbije u oblasti krivičnopravne zaštite od krivičnih dela špijunaže usaglašeno je sa međunarodnim konvencijama i aktima koje je Srbija ratifikovala. Može se konstatovati da je i na planu krivičnoprocesne regulative koja reguliše primenu posebnih istražnih mera u suprotstavljanju špijunaži Srbija navedenu oblast uređila u skladu sa savremenim zakonodavnim rešenjima drugih država. To podrazumeva prilagodljivost modernim metodama delovanja stranih obaveštajnih službi ne ograničavajući prava i slobode građana, posebno imajući u vidu potrebu za preventivnim i represivnim delovanjem protiv potencijalnih izvršioaca krivičnih dela koja ugrožavaju bezbednost i nacionalne interese Republike Srbije.

Uparednom analizom krivičnopravne zakonske regulative Sjedinjenih Američkih Država, Savezne Republike Nemačke i Republike Hrvatske, možemo zaključiti da je krivično zakonodavstvo Republike Srbije potpuno savremeno definisalo materiju krivičnog dela špijunaže, kao i da su predviđeni njeni moderni pojavnici. Za očekivati je da će u toku procesa pregovora za prijem u članstvo u EU mogu očekivati novi zahtevi za korekciju krivičnopravne regulative u pojedinim oblastima koje regulišu navedenu materiju.

Takođe, potrebno je istaći da zakonska regulativa sama po sebi ne može realizovati neophodnu preventivnu funkciju niti je garant za efikasno represivno delovanje državnog aparata na sprečavanju i suzbijanju krivičnih dela špijunaže i drugih teških krivičnih dela protiv ustavnog uređenja Republike Srbije. Međutim, uspostavljen aktuelni pravni sistem Republike Srbije pruža realne osnove za otkrivanje i dokazivanje navedenih krivičnih dela i stvara mogućnost dodatnog uspostavljanja efikasnih kriminalističkih i pravnih instituta i metoda u pravnim propisima.

Literatura

[1] Zakon o odbrani, Službeni glasnik Republike Srbije, 116/07, 88/09, 104/09.

[2] Zakon o zaštiti poslovne tajne, Službeni glasnik Republike Srbije, 72/11.

[3] Zakon o tajnosti podataka, Službeni glasnik Republike Srbije, 104/09.

[4] Krivični zakon Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, 85/05, 88/05, ispr. 72/09, 111/09, 121/12, 104/13.

[5] Matić, G. (2013). *Praktični aspekti primene zakona o tajnosti podataka iz 2009. godine*. OEBS.

[6] Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, 28/09.

[7] Tepavac, D. (2018). *Zaštita poslovnih informacija u funkciji nacionalne bezbednosti*, Doktorska disertacija.

[8] Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, 98/06.

[9] Uredba o posebnim merama nadzora nad postupanjem sa tajnim podacima, Službeni glasnik Republike Srbije, 90/2011.

[10] Uredba o posebnim merama fizičko-tehničke zaštite tajnih podataka, Službeni glasnik Republike Srbije, 97/2011.

[11] Uredba o posebnim merama zaštite tajnih podataka u informaciono–telekomunikacionim sistemima, Službeni glasnik Republike Srbije, 53/2011.

[12] Uredba o sadržini, obliku i načinu vođenja evidencija za pristup tajnim podacima, Službeni glasnik Republike Srbije, 89/10.

[13] Uredba o bližim kriterijumima za određivanje stepena tajnosti „Državna tajna” i „Strogo poverljivo”, Službeni glasnik, 46/13.

[14] Uredba o bližim kriterijumima za određivanje stepena tajnosti „Poverljivo” i „Interno” u Bezbednosno–informativnoj agenciji, Službeni glasnik Republike Srbije, 70/13, Kancelariji Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka, Službeni glasnik Republike Srbije 86/13 i Ministarstvu unutrašnjih poslova, Službeni glasnik Republike Srbije 105/13.

[15] Uredba o posebnim merama zaštite tajnih podataka koje se odnose na utvrđivanje ispunjenosti organizacionih i tehničkih uslova po osnovu ugovornog odnosa, Službeni glasnik Republike Srbije, 63/13.